

Postrzeżenie dzietności rodziny na podstawie badań porównawczych z lat 2013 i 2021. Wskazania dla katolickiego duszpasterstwa rodzin

The Perception of Fertility Based on Comparative Studies from 2013 and 2021. Guidelines for Catholic Family Ministry

JACEK GOLEŃ

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, jacek.golen@kul.pl

JULIA GORBANIUK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, julia.gorbaniuk@kul.pl

MAŁGORZATA SZYSZKA

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, malgorzata.szyszka@kul.pl

Streszczenie: Liczebność rodziny jest jednym z aspektów różnicujących jej postrzeżenie. Niniejszy artykuł podejmuje problem postrzeżenia rodzin mało- i wielodzietnych przez różne grupy wiekowe w kontekście katolickiego duszpasterstwa rodzin. Podstawą analiz są badania własne z lat 2013 i 2021, przeprowadzone wśród 506 respondentów pogrupowanych w trzy kategorie wiekowe (młodszą, średnią i starszą). Dokonane analizy skoncentrowały się na ukazaniu różnic i przemian w sposobie definiowania rodziny małej i dużej oraz postrzeżeniu tych typów rodziny. Omówienie wyników badań jest poprzedzone wprowadzeniem w terminologię mało- i wielodzietności oraz zaprezentowaniem próby badawczej pod kątem zmiennych demograficznych. Analiza danych empirycznych wykazała zmianę w definiowaniu rodzin. Rodzina małodzietna, zdaniem badanych, to rodzina z dwójką dzieci, zaś wielodzietna – z czwórką dzieci. Natomiast przemiany w postrzeżeniu rodzin ukazują bardziej zróżnicowany obraz rodziny wielodzietnej, a *novum* jest zwrócenie uwagi badanych na zdrowotne możliwości poczęcia dziecka, warunkujące liczebność rodziny. Artykuł zwięźdżają wnioski i wskazania pastoralne dla duszpasterstwa rodzin wzmacniającego szacunek dla życia ludzkiego.

Słowa kluczowe: postrzeżenie rodziny, dzietność, przemiany rodziny, postawy wobec dzietności, rodzina małodzietna, rodzina wielodzietna, duszpasterstwo rodzin

Abstract: The size of the family is one of the aspects differentiating its perception. This article addresses the issue of the perception of “small” and “large” families by various age groups in the context of Catholic family ministry. The analyses are based on the author’s own research from 2013 and 2021 conducted among 506 respondents, grouped into three categories according to age. The analysis focused on showing the differences in, and changes in, how individuals defined small and large families, and their perceptions of these types of families. Included is a discussion of the terminology employed and the demographic variables of the research sample. The analysis of empirical data showed a change in the definition of families. According to the respondents, a “small” family is a family with two children, and a “large” family – one with four children. Instead, the changes in the perception of families show a more diverse picture of a large family, and the novelty is drawing the respondents’ attention to the health possibilities of conceiving a child, which determine the size of the family. The article ends with conclusions and guidelines for the pastoral care of the family to strengthen respect for human life.

Keywords: family perception, fertility, family changes, attitudes towards fertility, small family, large family, pastoral care of the family

W Polsce pragnienie posiadania dziecka jest niemal powszechne. Z badań CBOS wynika, że tylko dwie osoby na sto badanych nie chce mieć dziecka. Za idealny model rodziny uznawany jest model z dwojgiem dzieci. Coraz mniej osób jednak za idealne rozwiązanie uważa posiadanie jednego dziecka, a rośnie udział osób, które chciałyby mieć ich troje¹. Choć trudno jeszcze mówić o istotnych zmianach w zakresie preferowanej liczby dzieci, to dostrzegalne są przemiany klimatu społecznego wokół rodziny, być może pod wpływem wprowadzonych w ostatnich latach rozwiązań wspierających dzietność² oraz permanentnego oddziaływania Kościoła katolickiego, głoszącego i służącego Ewangelii życia³ oraz promującego szacunek dla ludzkiego życia i odpowiedzialne jego przekazywanie⁴.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie zmian postrzegania dzietności w Polsce na podstawie badań porównawczych oraz sformułowanie wniosków dla katolickiego duszpasterstwa rodzin. Artykuł podejmuje próbę odpowiedzi na pytania: Jak przedstawia się postrzeganie dzietności w Polsce na podstawie badań porównawczych? Jak definiowana jest współcześnie rodzina w Polsce? Jak w społeczeństwie polskim postrzegane są rodziny mało- i wielodzietne? Jaki kierunek mają zachodzące zmiany ich percepcji? Jakie czynniki warunkują dostrzegane zmiany? Wreszcie, jaki sposób – uwzględniając uzyskane wyniki badań – należałoby ukierunkować duszpasterską działalność Kościoła katolickiego wobec osób wierzących (większość badanych), a szczególnie młodzieży, narzeczonych i małżonków?

W pierwszej części przedstawione zostaną demograficzne wskaźniki dotyczące dzietności w Polsce oraz uwarunkowania prokreacyjnych decyzji Polaków. Druga część stanowić będzie omówienie wyników badań własnych, przeprowadzonych w 2013 i 2021 r. wśród przedstawicieli trzech pokoleń, na temat definiowania i postrzegania rodziny mało- i wielodzietnej. Porównanie wyników badań pozwoli na uchwycenie zmian w opiniach badanych odnośnie do wielkości rodziny. Trzecia część obejmie analizę teologicznopastoralną uzyskanych wyników badań oraz próbę sformułowania wniosków dla prowadzonego przez Kościół katolicki duszpasterstwa rodzin.

¹ Liczba osób deklarujących chęć posiadania jednego dziecka spadła z 13% w 2000 r. do 6% w 2019 r., wzrosła natomiast liczba osób, które chciałyby mieć troje dzieci – z 19% w 2006 r. do 28% w 2019 r. *Preferowane i realizowane modele*, 6–7.

² Zob. *Świadczenia na rzecz rodziny w 2019 r.*

³ Zob. Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, nr 80–94.

⁴ Por. Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*, 51; Paweł VI, *Humanae vitae*, nr 10; Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, nr 28–35; Franciszek, *Amoris laetitia*, nr 165–186; Kongregacja Nauki Wiary, *Donum vitae*, B. 5; Papieska Rada ds. Rodziny, *Rodzina a ludzka prokreacja*, nr 15–19; Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin*, nr 45–46, 77–79; Konferencja Episkopatu Polski, *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*, nr 110, 156–160.

1. Rodzina i prokreacja w statystykach

Punktem wyjścia do dalszych analiz jest zdefiniowanie rodziny mało- i wielodzietnej. Kryterium podziału jest oczywiście liczba dzieci w rodzinie. Jednakże wyznaczenie konkretnej liczby dzieci, będącej podstawą rozróżnienia tych dwóch typów rodziny, nie jest już kwestią oczywistą. Nie ma jednoznacznej definicji precyzującej wielodzietność, bowiem różne dyscypliny podkreślają inne kryteria. W ujęciu pedagogicznym rodzina wielodzietna to rodzina mająca liczne potomstwo⁵. Jan Śledzianowski za rodzinę wielodzietną uznawał taką, która posiadała sześcioro lub więcej dzieci⁶. Z punktu widzenia demografii rodziną wielodzietną jest taka, która zapewnia lekko rozszerzoną zastępowalność pokoleń. W tym ujęciu za wielodzietną uznaje się rodzinę z co najmniej czworgiem dzieci⁷. Kryteria ekonomiczne wskazują, iż wielodzietność oznacza rodzinę z trojgiem dzieci, ponieważ moment pojawienia się w rodzinie trzeciego potomka znacznie obniża zamożność rodzin w porównaniu z rodzinami z mniejszą liczbą dzieci⁸. Z podejściem ekonomicznym łączy się aspekt pomocy społecznej⁹, a więc wsparcia finansowego i rzeczowego rodzin z większą liczbą dzieci. Ustawa o świadczeniach rodzinnych z 2003 r. określa rodzinę wielodzietną jako rodzinę wychowującą troje i więcej dzieci mających prawo do zasiłku rodzinnego. Również Główny Urząd Statystyczny w swoich analizach najczęściej posługuje się określeniem „małżeństwa lub związku nieformalne z co najmniej trójką dzieci na utrzymaniu”. Biorąc pod uwagę powyższe, rodzina wielodzietna to rodzina mająca trójkę i więcej dzieci, zaś rodzina małodzietna to rodzina, w której wychowuje się jedno lub dwoje dzieci.

Opisywanie wielkości i struktury rodzin nie byłoby pełne bez ich scharakteryzowania pod kątem statystycznym, bowiem dane demograficzne najpełniej oddają zmiany w zakresie życia małżeńsko-rodzinnego, wskazując trendy i kierunki owych przemian w Polsce. W odniesieniu do analizowanego tematu prokreacji istotne jest wskazanie kilku kluczowych wskaźników¹⁰. Liczba urodzeń w 2020 r. wyniosła ponad 355 tys. (wzrost w latach: 2016 r. – 382 tys.; 2017 r. – 402 tys.; od 2019 r. spadek – 388 tys.; 2013 r. – 372 tys.). Relatywnie więcej dzieci rodzi się na wsi – w 2020 r. współczynnik urodzeń kształtował się tam na poziomie 9,6‰, natomiast w miastach – 9,0‰ (w 2013 r. odpowiednio 10,7‰ i 9,6‰). Tym samym współczynnik dzietności w 2020 r. wyniósł 1,38 (w 2013 r. – 1,26) i nie gwarantuje

⁵ Forma, *Rodzina wielodzietna*, 22.

⁶ Śledzianowski, *Rodzina w diecezji kieleckiej*.

⁷ Graniewska, „Rodziny wielodzietne”, 35; Kawula, „Problemy rodzin wielodzietnych”, 293.

⁸ Nowak, „Statystyczny obraz”, 24–27.

⁹ Hryniewicz, „Polityka społeczna”, 1–5.

¹⁰ Dane pochodzą z publikacji Głównego Urzędu Statystycznego: Cierniak-Piotrowska – Dąbrowska – Stelmach, *Ludność*, 12–13; *Podstawowe informacje*, 3–4; Cierniak-Piotrowska et al., *Sytuacja demograficzna Polski do 2018 roku*, 14–25; Cierniak-Piotrowska et al., *Sytuacja demograficzna Polski do 2020 r.*, 15–19.

prostej zastępowalności pokoleń. Obserwuje się ponadto przesunięcie najwyższej płodności kobiet z grupy wieku 20–24 lata do grupy 25–29, a obecnie także do grupy 30–34 lata. W latach 1990–2018 udział matek w wieku co najmniej 30 lat podwoił się i stanowią one 53% kobiet, które urodziły dziecko w 2020 r. Nastąpiło podwyższenie mediany wieku kobiet rodzących dziecko, która w 2020 r. wyniosła 31 lat (w 2013 r. – 29 lat), oraz podwyższenie średniego wieku kobiet w momencie urodzenia pierwszego dziecka – w 2020 r. wyniósł 29 lat (w 2013 r. – 27 lat). Co więcej, nastąpiła zmiana struktury poziomu wykształcenia matek – w 2020 r. 49% kobiet rodzących dziecko posiadało wykształcenie wyższe (ponad ośmiokrotnie więcej niż na początku lat 90. ub. wieku – 6%, w 2000 r. – 13%). Dzietność kobiet w Polsce nadal jest istotnie determinowana liczbą zawieranych związków małżeńskich, przy czym ponad połowa dzieci rodzi się w okresie pierwszych trzech lat trwania małżeństwa rodziców. Liczba nowo zawieranych małżeństw pozostaje od 2013 r. na poziomie poniżej 200 tys., w 2020 r. zarejestrowano nieco ponad 145 tys. nowych związków. Jednocześnie ma miejsce podwyższenie wieku nowożeńców – w 2020 r. mediana wieku mężczyzny zawierającego małżeństwo wyniosła prawie 31 lat, a kobiety ponad 28 lat (w 2013 r. – odpowiednio 28 i 26 lat). Dodatkowo liczba rozwodów utrzymuje się na wysokim poziomie. W 2020 r. rozwiodło się ponad 51 tys. par małżeńskich¹¹ (w poprzedniej dekadzie średnio orzekano 65 tys. rozwodów rocznie, w 2013 r. – 66 tys.), a w przypadku kolejnych 2 tys. małżeństw rocznie – sąd orzeka separację (w 2020 r. – 0,7 tys.). Liczba rozwodów w miastach jest prawie 3-krotnie wyższa niż na wsi. Nastąpił ponadto wzrost liczby urodzeń pozamałżeńskich – ponad 25% dzieci w Polsce rodzi się ze związków nieformalnych (na początku lat 90. ub. wieku 6–7%, od 2000 r. udział ten zwiększył się ponad dwukrotnie, w 2013r. – 23%). Odsetek dzieci urodzonych ze związków pozamałżeńskich jest wyższy w miastach (30%) niż na wsi (22%).

Generalnie powyższe przemiany wskazują na istotny wniosek – wybory młodych ludzi, którzy planując przyszłość, najpierw inwestują w siebie (w edukację, pracę), a potem w rodzinę, determinując odsuwanie w czasie decyzji matrymonialnych i prokreacyjnych lub też rezygnację z nich. Powody rezygnacji z urodzenia dziecka obejmują bariery materialne (posiadanie/brak mieszkania, pracy, odpowiedniego dochodu, koszty utrzymania dziecka), bariery kulturowe (stopień egalitaryzmu w związku, kariera zawodowa kobiet, zmiany postrzegania dziecka, zmiany moralności małżeńsko-rodzinnej) oraz bariery instytucjonalne (trudności w godzeniu pracy zawodowej z obowiązkami rodzinnymi, zmiany na rynku pracy, skuteczność polityki rodzinnej

---

¹¹ Zauważalne spadki liczby zawieranych małżeństw oraz orzeczonych rozwodów i separacji wynikają m.in. z ograniczeń i restrykcji wdrożonych pod koniec marca 2020 r. w związku z zagrożeniem COVID-19, w tym obostrzeń sanitarnych (np. dotyczących organizacji ślubów i wesel) oraz ograniczonej działalności sądów, a tym samym odwoływania spraw rozwodowych i o separacje. Cierniak-Piotrowska – Dąbrowska – Stelmach, *Ludność*, 13.

państwa)¹². Powody te przyczyniają się do malejącej dzietności, która jest dużym wyzwaniem dla instytucji rządowych a także dla duszpasterstwa rodzin.

Przegląd badań nad rodzinami mało- i wielodzietnymi pokazuje, że temat rodziny z małą liczbą dzieci jest stosunkowo rzadziej podejmowany. Uwaga skupia się na rodzinach jedynaków, głównie na ich społecznym funkcjonowaniu, kontaktach z rówieśnikami, sytuacją w szkole, cechami charakteru czy tempem rozwoju w porównaniu z dziećmi posiadającymi rodzeństwo¹³. Obserwuje się natomiast koncentrację badań nad wielodzietnością i rodzinami wielodzietnymi¹⁴, w których można wyróżnić kilka nurtów: badania diagnostyczno-opisowe (badają przyczyny posiadania większej liczby dzieci, współczesne zagrożenia w realizacji funkcji prokreacyjnej, opis sytuacji materialnej), badania środowiskowych uwarunkowań wielodzietności (wpływ wielodzietności na sytuację demograficzną w Polsce, zmiany w podejściu do kwestii wielodzietności) oraz badania wpływu wielodzietności na społeczne funkcjonowanie jednostki¹⁵. Analizy funkcjonowania rodzin wielodzietnych wskazują na polaryzację wyników badań – uwidacznia się zarówno negatywny odbiór rodzin wielodzietnych, jak i pozytywny obraz dużych rodzin¹⁶. Jednocześnie obserwuje się przewartościowywanie pejoratywnego obrazu rodziny wielodzietnej, który utrwalił się w społeczeństwie¹⁷, a przyczyniają się do tego działania podejmowane przez same rodziny wielodzietne (np. w mediach społecznościowych), organizowane kampanie społeczne czy działania Związku Dużych Rodzin „Trzy Plus”.

2. Grupa badawcza i metoda badań

W celu odpowiedzi na postawione w części teoretycznej pytania, badaniu poddano grupę 506 osób zamieszkałych w Polsce. Aby uchwycić zmiany w postrzeganiu dzietności, badania realizowano w dwóch okresach czasowych. Pierwszy pomiar został dokonany w 2013 r. i obejmował 248 osób, drugi zrealizowano

¹² Balcerzak-Paradowska, „Uwarunkowania dzietności w Polsce”, 77–91; Szyszka, „Rodzina mało- czy wielodzietna?”, 13–29; Mariański, *Małżeństwo i rodzina*, 96–97; por. Gorbaniuk, *The Situation of the Family*, 14.

¹³ Zob. np.: Litwińska, „Jedynaczki i jedynacy”; Połomski, „Jedynactwo”; Bochniarz, *Postawy rodzicielskie*; Karteczka, „Funkcjonowanie społeczne jedynaków”; Kowal, „Środowisko rodzinne”; Połomski, „Problematyka jedynactwa”; Kożuchowska, „Dzieci jedyne”.

¹⁴ Forma, *Rodzina wielodzietna*; Forma, *Socjalizacja dziecka*; Forma, *Wokół problematyki rodzicielstwa wielodzietnego*; Bonisławska, *Wielodzietność*; Budzyński, „Postrzeżenie rodziny wielodzietnej”; Bukojemska, „Matki wielodzietne”; Balcerzak-Paradowska, *Rodziny wielodzietne*; Kaźmierczak-Kałużna, „Wielodzietność po polsku”; Kaźmierczak-Kałużna, „W orbicie «500+»”; Kotlarska-Michalska, „Więź w rodzinach wielodzietnych”; Szyszka, „Wielodzietność w Polsce”; Świątek, „Społeczny odbiór wielodzietności”; *Wielodzietni w Polsce*; *Rodziny wielodzietne*.

¹⁵ Bieńko, „Rodziny wielodzietne”, 8.

¹⁶ Bieńko, „Rodziny wielodzietne”, 14.

¹⁷ Rogulska, *Sytuacja polskich rodzin*.

w 2021 r. w grupie 258 respondentów (w obydwu badaniach zastosowano dobór celowy¹⁸). Obydwie grupy badawcze kontrolowano pod względem takich zmiennych demograficznych, jak: płeć, wiek, miejsce zamieszkania i wykształcenie. Badaniami objęto grupę wiekową od 18 do 96 roku życia. Dokonano przyporządkowania ogółu respondentów do trzech kategorii wiekowych, określanych jako „pokolenia”¹⁹: młode pokolenie (18–38 lat, $M = 27,5$), średnie (39–59 lat, $M = 46,7$) oraz starsze (powyżej 60 lat, $M = 72$). Pośród ogółu respondentów 229 osób (45,3%) stanowili mężczyźni (47,1% – I pomiar 2013 r. vs 43,4% – II pomiar 2021 r.)²⁰. Kobiet zaś zbadano 277 (54,7%), gdzie 131 (52,9%) stanowiło grupę z 2013 r. i 146 (56,6%) – grupę z roku 2021. Analizując stan cywilny całej grupy respondentów, należy wskazać, iż ok. 36% jest stanu wolnego, podobny odsetek osób zadeklarował pozostawanie w związku małżeńskim (38%), 12% respondentów pozostaje w związkach nieformalnych, pozostałe ok. 9% są rozwiedzeni lub pozostają w separacji i dodatkowo 5% badanych określiło się jako owdowiali. Respondenci z obydwu pomiarów wykazują podobieństwa pod względem wykształcenia. Podstawowe wykształcenie posiadało ok. 8% badanych (głównie starsze pokolenie), zawodowe – ok. 14%, średnie – 26%, łącznie uczestnictwo w studiach wyższych deklarowało ok. 55% (przeważnie osoby reprezentujące młode pokolenie). Rozkład kolejnej zmiennej – miejsce zamieszkania – wskazuje, iż 40% osób pochodzi ze wsi, ok. 25% osób zamieszkuje w miastach do 100 tys. mieszkańców, natomiast duże miasta pow. 100 tys. zamieszkiwało łącznie blisko 35% osób badanych. Respondentów poproszono także o określenie swojego stosunku do wiary w ramach szczegółowych ośmiu grup. Analizując dwa odstępy czasowe warto zauważyć, że istnieje nieznaczna tendencja w głębokości doświadczanej wiary w obydwu kierunkach – albo jej pogłębienia i większego zaangażowania się w życie religijne (10,9% vs 24,9%), albo jej osłabienia w kierunku zubożenia religijnego czy bycia przeciwnikiem religii (4,8% vs 10,7%) (zob. tab. 1).

¹⁸ Specyfika doboru celowego sprawia, że próba badawcza nie jest reprezentatywna i nie odpowiada rozkładowi cech społeczno-demograficznych w społeczeństwie. Wyniki dotyczą tylko opinii badanej grupy, niemniej jednak stanowią społeczny obraz wizerunku rodzin mało- i wielodzietnych.

¹⁹ Definicja pokolenia podkreśla jego historyczno-kulturowe aspekty: to pewna kategoria rówieśnicza, wyodrębniona przez fakt życia w okresie pewnych wydarzeń historycznych, wyznaczających wspólnotę postaw, wspólne wartości, które ukształtowały ich życie. Mikułowski-Pomorski J., „Pokolenie jako pojęcie socjologiczne”, 268–269; Ossowska, „Koncepcja pokolenia”, 51; Sztompka, *Socjologia*, 154–155. Jednakże to kryterium może okazać się niewystarczające, ponieważ w okresie życia jednego pokolenia może nie dojść do znaczących zjawisk społecznych czy historycznych. Dlatego „dziś w socjologii za pokolenie uważa się sumę wszystkich należących do danego kręgu kulturowego osób w mniej więcej równym wieku, które na podstawie wspólnej sytuacji historyczno-społecznej wykazują podobieństwo postaw, motywacji, nastawień i systemów wartości” (Giese, *Socjologiczne teorie młodzieży*, 80). W analizach przyjęto zatem podział grup wiekowych respondentów zgodnie z kryterium wieku – pokolenie to część populacji, młodsza lub starsza od innych mniej więcej o czas, jaki upływa od narodzin rodziców do narodzin dzieci, analogicznie do pokoleń w obrębie rodziny: dzieci, rodzice, dziadkowie. Za: Karmolińska-Jagodzki, *Dialogi międzygeneracyjne*, 23.

²⁰ W dalszej części artykułu zostanie zachowana analogiczna kolejność prezentowania danych pozyskanych z I pomiaru w 2013 r. oraz z II pomiaru w 2021 r.

POSTRZEGANIE DZIETNOŚCI RODZINY NA PODSTAWIE BADAŃ PORÓWNAWCZYCH

Tab. 1. Charakterystyka socjodemograficzna osób badanych

Zmienna	Cała grupa	Badanie 2013 r.	Badanie 2021 r.
Ogółem	506 (100%)	248 (100%)	258 (100%)
Wiek			
Młode pokolenie (18–38lat)	264 (52,2%)	128 (51,6%)	136 (52,7%)
Średnie pokolenie (39–59 lat)	148 (29,2%)	72 (29,0%)	76 (29,5%)
Starsze pokolenie (pow. 60 lat)	94 (18,6%)	48 (19,4%)	46 (17,8%)
Płeć			
Mężczyzna	229 (45,3%)	117 (47,1%)	112 (43,4%)
Kobieta	277 (54,7%)	131 (52,9%)	146 (56,6%)
Stan cywilny			
Kawaler/panna	182 (36,0%)	78 (31,5%)	104 (40,3%)
Związek nieformalny	61 (12,1%)	28 (11,3%)	33 (12,8%)
Zamężna	195 (38,5%)	101 (40,7%)	94 (36,4%)
Rozwiedziona	28 (5,5%)	14 (5,6%)	14 (5,4%)
W separacji	16 (3,2%)	14 (5,6%)	2 (0,8%)
Wdowa	24 (4,7%)	13 (5,2%)	11 (4,8%)
Wykształcenie			
Podstawowe	40 (7,9%)	21 (8,5%)	19 (7,4%)
Zawodowe	70 (13,8%)	36 (14,5%)	34 (13,2%)
Średnie	132 (26,1%)	67 (27,0%)	65 (25,2%)
Student	97 (19,2%)	39 (15,7%)	58 (22,5%)
Wyższe licencjackie	50 (9,9%)	24 (9,7%)	26 (10,1%)
Wyższe magisterskie	117 (23,1%)	61 (24,6%)	56 (21,7%)
Miejsce zamieszkania			
Wieś	203 (40,1%)	96 (38,7%)	107 (41,5%)
Miasto do 20 tys.	62 (12,3%)	30 (12,1%)	32 (12,4%)
Miasto 20–100 tys.	66 (13,0%)	33 (13,3%)	33 (12,8%)
Miasto 100–300 tys.	57 (11,3%)	34 (13,7%)	23 (8,9%)
Miasto pow. 300 tys.	118 (23,3%)	55 (22,2%)	63 (24,4%)
Stosunek do wiary			
Głęboko wierzący	91 (18%)	27 (10,9%)	64 (24,9%)
Wierzący	303 (60%)	180 (72,6%)	123 (47,9%)
Przywiązany do tradycji	45 (8,9%)	18 (7,3%)	27 (10,5%)
Poszukujący	24 (4,8%)	11 (4,4%)	13 (5,1%)
Obojętny	12 (2,4%)	1 (0,4%)	11 (4,3%)
Bez określonego poglądu	12 (2,4%)	5 (2,0%)	7 (2,7%)
Niewierzący	13 (2,6%)	6 (2,4%)	7 (2,7%)
Przeciwnik religii	5 (1,0%)	0 (0,0%)	5 (1,0%)

Ze względu na temat artykułu szczegółowo analizowano sytuację rodzinną osób badanych (zob. tab. 2). Zdecydowana większość respondentów (87%) wychowywała się w rodzinach pełnych, a tylko ok. 13% w rodzinach niepełnych, z różnych

powodów (śmierć, rozwód, stale niepełne), oraz w rodzinach adopcyjnych (0,4%). Aż 94% badanych posiadało rodzeństwo. Wśród nich najwięcej było osób mających jedno lub dwojkę rodzeństwa (62,6%), 21,9% badanych posiadało troje lub czworo rodzeństwa, a powyżej czwórki – 9% respondentów. Należy również zauważyć, że różnica liczby jedynaków w rodzinach ma na przestrzeni badanych lat tendencję wzrostową (4,0% vs 8,1%). Wśród ogółu respondentów 45% nie posiada dzieci, zaś 14% ma jedno dziecko, 21% stanowiły rodziny z dwojgiem dzieci, a łącznie 20% badanych posiadało troje i więcej dzieci. Zatem w badanej grupie najczęściej występującym modelem rodziny jest rodzina z dwojgiem dzieci. Aktualnie istotnym z punktu widzenia posiadania dzieci jest status materialny rodziny. Warunkuje on zarówno planowanie liczby dzieci we własnej rodzinie, jak również postrzeganie zjawiska wielodzietności w społeczeństwie. Respondentów poproszono więc o określenie na skali 6-stopniowej swojej sytuacji materialnej. Zgromadzone dane wskazują na znaczną poprawę w ocenie sytuacji materialnej przez badanych na przestrzeni 8 lat. Jedynie 4,6% badanych określiło swoją sytuację materialną jako bardzo złą lub złą, gdzie wskaźnik ten w drugim pomiarze był jeszcze niższy (7,1% vs 2,7%). Podobną tendencję obserwujemy przy ocenie środkowej odpowiedzi „raczej zła” (12,1% vs 4,7%). Z kolei w odczuciu respondentów ich sytuacja materialna jako dobra była wymieniana dość często (32,4% vs 40,7%), a tylko nieznaczny odsetek wskazał na bardzo dobry status materialny (5,5% vs 8,1%). Podsumowując, warto zauważyć, iż dane wskazują na występowanie zależności, w której zmniejszająca się liczba dzieci w rodzinach jest proporcjonalna do poczucia zamożności badanych ($\chi^2 = 100,637$, $df = 45$, $p < 0,01$).

Tab. 2. Charakterystyka sytuacji rodzinnej osób badanych

Zmienna	Cała grupa	Badanie 2013 r.	Badanie 2021 r.
Rodzina pochodzenia			
Pełna	440 (87,0%)	222 (89,5%)	218 (84,5%)
Osierocona	26 (5,1%)	12 (4,8,1%)	14 (5,4%)
Rozwiedziona	16 (3,2%)	2 (0,8%)	14 (5,4%)
Zrekonstruowana	11 (2,2%)	5 (2,0%)	6 (2,3%)
Samotny rodzic	11 (2,2%)	7 (2,8%)	4 (1,6%)
Rodzina adopcyjna	2 (0,4%)	0 (0,0%)	2 (0,8%)
Rodzeństwo			
Jedynak	31 (6,1%)	10 (4,0%)	21 (8,1%)
1–2 rodzeństwa	317 (62,6%)	159 (64,2%)	158 (61,2%)
3–4 rodzeństwa	111 (21,9%)	57 (23%)	54 (21,0%)
5–6 rodzeństwa	40 (7,9%)	18 (7,2%)	22 (8,6%)
Powyżej 7 rodzeństwa	7 (1,4%)	4 (1,6%)	3 (1,2%)

POSTRZEGANIE DZIETNOŚCI RODZINY NA PODSTAWIE BADAŃ PORÓWNAWCZYCH

Zmienna	Cała grupa	Badanie 2013 r.	Badanie 2021 r.
Dzieci			
Brak dzieci	228 (45,1%)	96 (38,9%)	132 (51,2%)
1 dziecko	70 (13,9%)	40 (16,2%)	30 (11,6%)
2 dzieci	107 (21,2%)	46 (18,6%)	61 (23,6%)
3–4 dzieci	86 (17,1%)	45 (22,3%)	31 (12%)
5 i powyżej dzieci	14 (2,8%)	10 (4,2%)	4 (1,6%)
Status materialny			
Bardzo zły	7 (1,6%)	5 (2,7%)	2 (0,8%)
Zły	13 (3,0%)	8 (4,4%)	5 (1,9%)
Raczej zły	41 (9,3%)	22 (12,1%)	19 (7,4%)
Raczej dobry	184 (41,8%)	78 (42,9%)	106 (41,1%)
Dobry	164 (37,3%)	59 (32,4%)	105 (40,7%)
Bardzo dobry	31 (7,0%)	10 (5,5%)	21 (8,1%)

W celu odpowiedzi na postawione pytania, dotyczące społecznego postrzegania rodzin małodziejnych vs wielodziejnych, zastosowano metodę wolnych skojarzeń dotyczących głównego przedmiotu badań, jakim jest rodzina małodziejna i wielodziejna pod względem definicji (prosząc o dookreślenie, jaka liczba dzieci definiuje daną rodzinę) oraz ogólnych skojarzeń w odniesieniu do przedmiotu badań. Zgromadzony materiał badawczy został poddany analizie jakościowej przez trzech niezależnych sędziów kompetentnych, na skutek czego wyodrębniono kategorie, które w dalszej kolejności pozwoliły na analizę ilościową. Ogólne skojarzenia zostały ujęte w ramach 17 kategorii, gdzie każda z nich mogła występować w formie negatywnego bądź pozytywnego sformułowania. Proces tworzenia poszczególnych kategorii przybiegał w następujący sposób – przykładowo osoby badane podawały skojarzenia: radość, szczęście, wesoło, życzliwie, miło, zabawa, lub analogicznie w terminologii negatywnej: smutno, cicho, pusto, samotnie, nudno, które następnie zostały zakwalifikowane do jednej kategorii o nazwie „atmosfera w rodzinie” z możliwością rozróżnienia na atmosferę pozytywną i negatywną. Wyróżnione kategorie to: (1) aspekt finansowy; (2) atmosfera w rodzinie; (3) kompetencje społeczne dzieci; (4) czas do dyspozycji własnej oraz dla rodziny; (5) wartości wychowawcze, wykształcenie, przyszłość dziecka; (6) aspekt socjalno-społeczny; (7) nabyte cechy osobowości; (8) godzenie życia zawodowego z rodzinnym; (9) liczebność osób; (10) samotność na starość; (11) świadomość planowanego rodzicielstwa; (12) predyspozycje rodziców; (13) stopień zaspokojenia potrzeb psychicznych członków rodziny; (14) aspekt religijny; (15) miejsce zamieszkania: wieś/miasto; (16) brak negatywnych/brak pozytywnych skojarzeń; oraz kategoria (17) możliwości zdrowotne, która pojawiła się w badaniu z 2021 r., nie występując

wśród skojarzeń w I pomiarze z 2013 r. Łącznie powstało 34 kategorii, obejmujących pozytywne i negatywne skojarzenia. W analizach zostaną uwzględnione tylko te kategorie, które występowały w skojarzeniach respondentów częściej niż u 2% ogółu grupy. Uzyskane różnice wartości uznawano za istotne statystycznie, gdy wartość $p < 0,05$.

3. Rozumienie małodziejności i wielodziejności w opinii respondentów

Definiowanie małodziejności i wielodziejności w różnych podejściach naukowych wskazuje na istnienie czynników ekonomicznych, demograficznych, pedagogicznych i społecznych, które oddziałują na postrzeganie w szerszym społeczeństwie rodziny jako mało- lub wielodziejnej oraz sprzyjają powstawaniu pozytywnych lub negatywnych skojarzeń. Mają tu również znaczenie czynniki psychologiczne i uwarunkowania rodzinne, wynikające z doświadczeń życia w rodzinie własnej poszczególnych osób badanych. W celu odpowiedzi na pytanie badawcze dotyczące współczesnego definiowania rodziny małodziejnej i wielodziejnej w Polsce w ramach trzech pokoleń osób dokonano poniższych analiz (zob. tab. 3 i 4).

Tab. 3. Definicja rodziny „małodziejnej” w badanej grupie

Pokolenia		Młode			Średnie			Starsze			Razem
		2013	2021	<i>p</i>	2013	2021	<i>p</i>	2013	2021	<i>p</i>	
Mało dzieci	n	8	20	n.i.	3	7	n.i.	2	7	n.i.	47
	%	6,3%	15,2%		4,2%	9,3%		4,3%	15,2%		9,3%
Rodzice z 1 dzieckiem	n	69	33	0,05	43	25	0,05	22	23	n.i.	215
	%	54,3%	25,0%		60,6%	33,3%		47,8%	50,0%		42,5%
Rodzice z 2 dzieci	n	47	73	0,05	25	41	0,05	20	15	n.i.	221
	%	37,0%	55,3%		35,2%	54,7%		43,5%	32,6%		43,7%
Rodzice z 3 dzieci	n	3	4	n.i.	0	1	n.i.	2	1	n.i.	11
	%	2,4%	3,0%		0,0%	1,3%		4,3%	2,2%		2,2%
Razem		127	132		71	75		46	46		506

Rodzina małodzietna była definiowana przez cztery kategorie: (1) mało dzieci; (2) rodzice z 1 dzieckiem; (3) rodzice z 2 dzieci; (4) rodzice z 3 dzieci. Analizując wypowiedzi młodszego pokolenia badanych, stwierdzono znaczące zmiany w postrzeganiu rodziny małodzietnej pomiędzy pomiarem z 2013 r. a pomiarem z 2021 r. ($p < 0,05$) na korzyść większej liczby dzieci w rodzinie. To oznacza, że w 2013 r. ponad połowa respondentów (54%) za małodzietną uważała rodzinę z jednym dzieckiem, a jedna trzecia badanych wskazywała rodzinę z dwojgiem dzieci. Natomiast po upływie 8 lat, być może wskutek działań rządu i licznych kampanii społecznych (filmy, seriale, reklamy), promujących większą liczbę dzieci w rodzinie, oraz oddziaływań duszpasterskich Kościoła, w młodym pokoleniu widoczna jest zmiana postrzegania rodziny wielodzietnej. W badaniach z 2021 r. już 55,3% definiuje rodzinę małodzietną jako posiadającą dwoje dzieci. Rodzinę z jednym dzieckiem jako wyznaczającą małodzietność wskazuje już tylko 25% młodych badanych w Polsce. Podobną zmianę na rzecz określania rodziny małodzietnej jako rodziny z dwojgiem dzieci zaobserwowano w przypadku średniego pokolenia ($p < 0,05$). Natomiast starsze pokolenie badanych nie zmieniło swojego postrzegania w sposób istotny statystycznie, przy czym zaobserwowano tendencję odwrotną, na korzyść rodziny z jednym dzieckiem (47,8% vs 50,0%) oraz ogólnego stwierdzenia „mało dzieci” (4,3% vs 15,2%). Rodzina z trójką dzieci w skojarzeniach respondentów jako małodzietna raczej nie występuje, co potwierdzają zaledwie pojedyncze wypowiedzi we wszystkich kategoriach wiekowych.

Definiując rodzinę wielodzietną, respondenci używali znacznie większej liczby określeń, które zostały zakwalifikowane do 6 kategorii (zob. tab. 4). Analiza pomiarów w dwóch okresach czasowych w poszczególnych pokoleniach badanych wskazuje na wystąpienie istotnych statystycznie zmian wśród badanych w młodym i najstarszym pokoleniu ($p < 0,05$). Wśród młodego pokolenia stwierdzono rozszerzenie określania rodziny wielodzietnej z trójki dzieci (60,3% vs 46,8%) na rzecz rodziny z czwórką dzieci (8,4% vs 21,6%), co można interpretować jako korzystne z punktu widzenia postrzegania prokreacji przez młode pokolenie. Podobne zjawisko zaobserwowano wśród badanych seniorów, którzy również częściej uznawali rodzinę za wielodzietną dopiero od czwartego dziecka (13,6% vs 36,2%). Zauważone trendy w wizerunku rodziny wielodzietnej przemawiają na korzyść rodzin z trójką dzieci, gdyż zdejmują z nich ciężar negatywnych stereotypów społecznych, którymi obciążona jest rodzina wielodzietna. Zaobserwowana zmiana wśród osób z najstarszego pokolenia jest dodatkowym wzmocnieniem poglądów młodego pokolenia, gdyż dziadkowie mogą wpływać na wnuki w sferze kreowania ich wartości i celów życiowych.

Tab. 4. Definicja rodziny „wielodzietnej” w badanej grupie

Pokolenia		Młode			Średnie			Starsze			Razem
		2013	2021	<i>p</i>	2013	2021	<i>p</i>	2013	2021	<i>p</i>	
Rodzice i 2 dzieci	n	20	17	n.i.	6	4	n.i.	2	0	n.i.	49
	%	15,3%	12,2%		7,5%	5,3%		4,5%	0,0%		9,7%
Rodzice i 3 dzieci	n	79	65	0,05	51	45	n.i.	20	18	n.i.	278
	%	60,3%	46,8%		63,8%	60,0%		45,5%	38,3%		54,9%
Rodzice i 4 dzieci	n	11	30	0,05	14	10	n.i.	6	17	0,05	88
	%	8,4%	21,6%		17,5%	13,3%		13,6%	36,2%		17,4%
Rodzice i 5 dzieci	n	6	1	n.i.	3	5	n.i.	8	2	n.i.	25
	%	4,6%	0,7%		3,8%	6,7%		18,2%	4,3%		4,9%
Rodzice i 6 dzieci	n	4	1	n.i.	0	0	n.i.	5	1	n.i.	11
	%	3,1%	0,7%		0%	0%		11,4%	2,1%		2,2%
Dużo dzieci	n	11	23	n.i.	4	11	n.i.	2	9	n.i.	60
	%	8,4%	16,5%		5,0%	14,7%		4,5%	19,1%		11,9%
Razem	n	131	139		80	75		44	47		506

Podsumowując dokonane analizy rozumienia rodziny małodziejnej i wielodzietnej, warto wskazać, iż nie tylko zmiany w przestrzeni publicznej mogą oddziaływać na postrzeganie mało- i wielodzietności przez różne kategorie wiekowe respondentów, ale również inne cechy demograficzne i rodzinne wywołują efekt torowania do przyjmowania lub odrzucania poszczególnych treści.

Jednym z ważnych obszarów oddziaływań na postrzeganie rzeczywistości rodzinnej jest stosunek respondentów do wiary. Znaczna część respondentów (83,5% vs 69,8%) określiła swój stosunek do wiary jako głęboko wierzący lub wierzący, wskazując na częste i regularne praktyki religijne, w tym uczestnictwo we Mszy Świętej, regularne katechezy (homilie), święta i uroczystości kościelne. Porównanie postrzegania rodziny małodziejnej i wielodzietnej ze względu na stopień przywiązania respondentów do religii i Kościoła, wskazuje na istnienie statystycznie istotnej różnicy w częstszym określaniu przez osoby wierzące rodziny małodziejnej jako „rodziny z jednym dzieckiem” lub w negatywnej konotacji „za mało dzieci”, wówczas gdy osoby nie związane z Kościołem poprzez praktyki religijne miały takie skojarzenie znacznie rzadziej ($\chi^2 = 169,190$, $df = 42$, $p < 0,001$). Należy jednak zauważyć, że tendencja ta również maleje w aktualnym odbiorze respondentów (zob. tab. 5).

Tab. 5. Rozumienie rodziny „małodziejnej”
wśród osób zaangażowanych i niezaangażowanych w życie Kościoła

Rok badania		2013			2021		
		Wierzący /zaangażowany	Niezaangażowany	<i>p</i>	Wierzący/ zaangażowany	Niezaangażowany	<i>p</i>
Mało dzieci	n	11	2	n.i.	28	7	n.i.
	%	5,4%	4,9%		15,3%	10,5%	
Rodzice z 1 dzieckiem	n	109	25	0,001	65	16	0,01
	%	53,7%	61,0%		35,4%	23,3%	
Rodzice z 2 dzieci	n	78	14	n.i.	87	41	0,05
	%	38,4%	34,2%		47,3%	60,3%	
Rodzice z 3 dzieci	n	5	0	n.i.	4	4	n.i.
	%	2,5%	0,0%		2,2%	5,9%	
Razem	n	203	41		184	75	
	%	100%	100%		100%	100%	

W przypadku definiowania rodziny wielodzietnej nie stwierdzono związku pomiędzy postrzeganiem wielkości rodziny a stosunkiem do wiary ($\chi^2 = 62,191$, $df = 49$, $p > 0,05$).

4. Rodzina małodziejna i wielodzietna w percepcji respondentów

W celu ustalenia wymiarów społecznego postrzegania rodziny mało- i wielodzietnej zgromadzono wszystkie skojarzenia ogólne dotyczące poszczególnych typów rodzin i dokonano ich analizy z perspektywy trzech pokoleń respondentów. Do porównania zakwalifikowano 19 kategorii (z 34), które przekroczyły próg występowania częściej niż 10 (2% ogółu badanych osób). Wyniki porównań zawiera tabela 5, w której kolejność prezentowanych kategorii jest podana ze względu na liczbę osób, u których wystąpiło dane skojarzenie. Typ kategorii (pozytywny lub negatywny) był podany ze względu na zawarte skojarzenia o danym kierunku. Przykładowo kategoria „aspekt finansowy” wystąpiła zarówno w pozytywnej formie (dobrobyt/zamożność), jak i w negatywnej (ubóstwo/brak zasobów finansowych na rozwój rodziny), jednak ich usytuowanie w tabeli jest zależne od liczby osób wskazujących dane skojarzenie.

Tab. 6. Ogólne skojarzenia dotyczące rodziny małodziejnej

Pokolenie	Młode				Średnie				Starsze				Razem	
	2013		2021		2013		2021		2013		2021			
Kategoria	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Mała liczba osób	32	25,0%	29	21,3%	16a	22,2%	7a	9,2%	7	14,6%	9	19,6%	100	19,8%
Zamożna/dobrobyt	10a	7,8%	21a	15,4%	6a	8,3%	19a	25,0%	4	8,3%	3	6,5%	63	12,5%
Młoda/bez wsparcia	18	14,1%	13	9,6%	11a	15,3%	4a	5,3%	3	6,3%	0	0,0%	49	9,7%
Pozytywna atmosfera	15a	11,9%	5a	2,9%	8	11,1%	8	10,5%	3	6,3%	1	2,2%	42	8,3%
Dużo czasu do dyspozycji	10	7,8%	9	6,6%	4a	5,6%	11a	14,5%	1	2,1%	1	2,2%	36	7,1%
Brak rozwoju kompetencji społecznych u dzieci	15	11,7%	12	8,8%	4	5,6%	2	2,6%	0	0,0%	1	2,2%	34	6,7%
Zaspokojenie potrzeb dziecka	12	9,4%	6	4,4%	11a	15,3%	2a	2,6%	2	4,2%	0	0,0%	33	6,5%
Wysoki status społeczny	1a	0,8%	21a	15,4%	0	0,0%	3	3,9%	1	2,1%	2	4,3%	28	5,5%
Kariera przed rodziną	7	5,5%	8	5,9%	4	5,6%	4	5,3%	0	0,0%	4	8,7%	27	5,3%
Negatywne cechy osobowości dzieci	7	5,5%	6	4,4%	6	8,3%	4	5,3%	1	2,1%	0	0,0%	24	4,7%
Łatwiejsze wychowanie, wykształcenie, opieka	7	5,5%	6	4,4%	4	5,6%	2	2,6%	0	0,0%	1	2,2%	20	4,0%
Negatywna atmosfera	5	3,9%	5	3,7%	2	2,8%	2	2,6%	1	2,1%	4	8,7%	19	3,8%
Brak pozytywnych	1	0,8%	5	3,7%	3	4,2%	6	7,9%	1	2,1%	3	6,5%	19	3,8%
Rodzice bez powołania do rodzicielstwa	5	3,9%	3	2,2%	2	2,8%	4	5,3%	0	0,0%	4	8,7%	18	3,6%
Świadome planowanie rodzicielstwa (antykoncepcja)	1a	0,8%	13a	9,9%	2	2,8%	1	1,6%	0	0,0%	0	0,0%	17	3,4%
Samotność w przyszłości: dzieci/rodziców	3	2,3%	4	2,9%	2	2,8%	1	1,3%	0	0,0%	3	6,5%	13	2,6%
Bez możliwości finansowych	1	0,8%	1	0,7%	3	4,2%	4	5,3%	0	0,0%	2	4,3%	11	2,2%
Antyspołeczna/wygodna	4	3,1%	2	1,5%	1	1,4%	1	1,3%	2	4,2%	0	0,0%	10	2,0%
Szansa na rozwój zawodowy rodziców	4	3,1%	2	1,5%	3	4,2%	0	0,0%	1	2,1%	0	0,0%	10	2,0%

* a – stanowi oznaczenie dla par wyników, w których stwierdzono różnicę $p < 0,05$.

Najczęstszym skojarzeniem dotyczącym rodziny małodziejnej jest „rodzina z małą liczbą osób” (25% vs 20%), jedynie w pokoleniu średnim ten wskaźnik obniżył się w drugim pomiarze (9%). Badani w opisie wskazywali na małą liczbę relacji ogólnie w takiej rodzinie, jak również na małą liczbę osób we wszystkich pokoleniach, co wyraża się poprzez rzadsze okazje do spotkań rodzinnych (chrzciny, komunie, wesela, imieniny, urodziny) oraz braku rodziny rozszerzonej – szwagrow, bratowych, cioć, wujków i kuzynów. Przez znaczną część respondentów we wszystkich badanych grupach wiekowych rodzina małodziejna jest postrzegana jako rodzina o ubogich relacjach zarówno w głąb pokoleń, jak i wszcz, ze względu na brak rozbudowanych koneksji rodzinnych.

Kolejną kategorią jest postrzeganie rodziny małodziejnej jako bardziej zamożnej względem rodziny wielodzietnej. Zmianę istotną statystycznie ($p < 0,5$) zaobserwowano w przypadku badanego młodego (7,8% vs 15,4%) i średniego pokolenia (8,3% vs 25,0%). Dane te wskazują, iż status materialny zdecydowanie staje się ważny w ogólnym wizerunku rodziny, a stereotyp rodziny małodziejnej jako zamożnej, mogącej pozwolić sobie na różne dostępne rozrywki, drogie wakacje czy luksusowe towary, jest coraz bardziej utrwalany w społeczeństwie i staje się przedmiotem pożądania. Dodatkowo warto zauważyć, że nieznaczna część ogółu respondentów (2,2%) posiada odwrotne skojarzenia z rodziną małodziejną jako ubogą, której nie stać na posiadanie większej liczby dzieci.

Kolejną kategorią skojarzeń często występujących w badanej grupie jest stwierdzenie „młoda rodzina bez wsparcia” (15,3% vs 0,0%). Skojarzenie to jest reprezentatywne szczególnie dla młodego pokolenia, natomiast w średnim pokoleniu zaobserwowano zmianę w kierunku zmniejszenia częstości tego typu skojarzeń (15,3% vs 5,3%). Efekt ten może być spowodowany ogólną tendencją do przesunięcia przez młode rodziny momentu urodzenia pierwszego dziecka na czas, gdy dorobią się mieszkania i zdobędą właściwą pozycję zawodową, aby móc samodzielnie funkcjonować z dzieckiem bez konieczności korzystania z pomocy bliskich. Kolejna kategoria – „pozytywna atmosfera” – w rodzinie małodziejnej była wskazywana przez 8% ogółu badanych. Najczęściej wskazywano na: spokój, ciepło, zaangażowanie rodziców w potrzeby dzieci, porządek, ład i dobrą organizację na rzecz rozwoju wszystkich członków rodziny, bez konieczności wyrzeczeń kogokolwiek z nich. Tylko wśród osób reprezentujących młode pokolenie nastąpiła zmiana w kierunku coraz rzadszego występowania tego typu skojarzeń (11,9% vs 2,9%). W obecnej sytuacji pandemii Covid-19, która narzuca konieczność przebywania tylko w gronie bliskiej rodziny, mała liczba osób w domu może również budzić symptomy deprywacji społecznej, zwłaszcza w sytuacji jedynaków z ograniczonym kontaktem rówieśniczym.

Skojarzenie dotyczące posiadania dużej ilości wolnego czasu, który można spędzić na potrzeby własne lub na relację z poszczególnymi członkami rodziny, pojawiło się w różnych kategoriach wiekowych (7,7%) ogółu badanych. Zmianę w kierunku znacznie częstszego postrzegania rodziny małodziejnej jako dysponującej dużą ilością czasu zaobserwowano w przypadku średniego pokolenia (5,6% vs 14,5%). Kolejną kategorią, która wyłoniła się z wypowiedzi respondentów, jest „możliwość zaspokojenia wszystkich potrzeb dziecka” przez rodzinę małodziejną. Wskazywało na to skojarzenie 6,5% ogółu badanych, jednak w przypadku średniego pokolenia stwierdzono znaczącą zmianę w częstotliwości występowania (15,3% vs 2,6%). Wynik ten mógłby być interpretowany jako skutek stopniowego wyrównywania zasobów finansowych rodzin wielodzietnych oraz zwiększonej świadomości rodziców wobec potrzeb dziecka nie tylko na poziomie bytowym, ale również na poziomie psychicznym, społecznym czy edukacyjnym. Równie wysoką częstotliwość skojarzeń w różnych kategoriach wiekowych zawiera kategoria „wysoki status społeczny”

(15,4% – 0,0%). Najczęściej występuje ona wśród respondentów młodego pokolenia, a zaobserwowany wzrost jest statystycznie istotny ($p < 0,01$). Badani częściej wskazywali na rodzinę małodziejną jako coraz bardziej akceptowaną społecznie, jako odpowiadającą modzie na nowoczesny model rodziny, jako rodzinę bezproblemową, samowystarczającą, nieobciążającą państwa, z wysokim statusem i pozbawioną patologii (0,8% vs 15,4%). Tylko nieznaczna część ogółu respondentów (2,0%) określiła ją jako antyspołeczną, wygodną, dbającą o własne interesy, a nie o przyszłość narodu.

Wśród kategorii skojarzeń, które pozostały bez zmian na przestrzeni badanego czasu i występują na podobnym poziomie we wszystkich kategoriach wiekowych w przedziale od 3,6% do 5,3%, znalazły się skojarzenia z rodziną małodziejną jako „nastawioną na karierę rodziców” i przez to zamkniętą na dzieci, rodzinę umożliwiającą „łatwiejsze wychowanie i wykształcenie dzieci”, z mniejszymi problemami i kłopotami wychowawczymi. Pejoratywny aspekt, na który jednocześnie wskazali respondenci, to „negatywne cechy osobowości dzieci” wychowanych w rodzinach małodziejnych. Często pojawiały się opinie wskazujące, iż dzieci w tych rodzinach obciążone są negatywnym stereotypem jedynaka – egoistyczne i skoncentrowane na sobie jednostki, niepotrafiące współpracować z innymi członkami grupy. Badani kojarzyli również rodziny posiadające małą liczbę dzieci jako zakładane przez „rodziców bez powołania do rodzicielstwa”, którzy są zamknięci na dzieci i nie posiadają wrodzonych i nabytych predyspozycji do bycia rodzicem. Dziecko stanowi wówczas znaczne obciążenie i generuje problemy w realizacji własnego rozwoju zawodowego i własnych potrzeb i ambicji. Występowały również we wszystkich badanych pokoleniach stwierdzenia (2,0%), wskazujące, iż taka rodzina nie kojarzy się im „z niczym pozytywnym” i nie ma w niej nic dobrego.

Ostatnią kategorią twierdzeń kojarzonych z rodziną małodziejną, na którą warto zwrócić uwagę, jest „świadome planowanie rodziny (wiedza o antykoncepcji)”. Pomimo iż występuje ona jedynie w 3,4% ogółu skojarzeń, to zaobserwowano dużą zmianę na przestrzeni analizowanego czasu wśród osób reprezentujących młode pokolenie badanych Polaków (0,8% vs 9,9%). Aktualnie młodzież częściej niż badana grupa w 2013 r. kojarzy rodzinę małodziejną jako wynik odpowiedzialnego i świadomego planowania rodziny poprzez korzystanie z antykoncepcji, upatrując w tym jeden z jej pozytywnych aspektów. Wśród rzadkich kategorii, występujących poniżej 2% ogółu skojarzeń, pojawiały się twierdzenia specyficzne dla starszego pokolenia (7,6%) – samotność rodziców na starość lub samotność jedynaka po śmierci rodziców, brak wsparcia i pomocy w starszym wieku z powodu braku bliskich osób.

Nową kategorią do opisu rodziny małodziejnej jest kategoria utworzona w badaniu powtórnym w 2021 r., a mianowicie – „zdrowotne możliwości poczęcia dziecka”, i wystąpiła ona jedynie w skojarzeniach średniego pokolenia badanych (8,4%). Jest to pokolenie, które znajduje się u schyłku okresu prokreacyjnego własnej rodziny lub obserwuje prokreację w pokoleniu dorosłych dzieci. Osoby te wypowiadały się z żalem i smutkiem w odniesieniu do braku możliwości poczęcia większej liczby

POSTRZEGANIE DZIETNOŚCI RODZINY NA PODSTAWIE BADAŃ PORÓWNAWCZYCH

dzieci. Warto tu przytoczyć jedną z wypowiedzi: „dziecko to cud, który w moim życiu zdarzył się tylko raz” (mężczyzna, 47 lat).

Również postrzeżenie rodziny wielodzietnej przez trzy grupy wiekowe respondentów w Polsce zostało porównane w dwóch okresach czasowych w odstępnie 8 lat. Wyodrębniono 18 z 34 pojawiających się kategorii skojarzeń, które przekroczyły próg 2% ogółu skojarzeń w badanej grupie (zob. tab. 6). Prezentowana analiza wykazała brak istotnych różnic w zmianie postrzeżenia rodziny wielodzietnej na przestrzeni 8 lat w większości kategorii skojarzeń, oprócz dwóch. W jednej z nich, nazwanej „wielość relacji rodzinnych”, zaobserwowano zmianę w grupie młodego pokolenia badanych (30% vs 19%). O ile w 2013 r. dla prawie 30% młodzięży rodzina wielodzietna kojarzyła się z licznymi relacjami, częstymi spotkaniami w dużym gronie rodzinnym na różnych uroczystościach rodzinnych (imieniny babci, cici, kuzynów), to aktualnie to skojarzenie występuje znacznie rzadziej ($p < 0,5$).

Tab. 7. Ogólne skojarzenia dotyczące rodziny wielodzietnej

Pokolenie	Młode				Średnie				Starsze				Razem	
	2013		2021		2013		2021		2013		2021			
Kategoria	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Pozytywna atmosfera	33	25,8%	25	18,4%	24a	33,3%	16a	21,1%	7a	14,6%	14a	30,4%	119	23,5%
Duża ilość relacji	38a	29,7%	26a	19,1%	15	20,8%	13	17,1%	2	4,2%	5	10,9%	99	19,6%
Mało zamożna	22	17,2%	20	14,7%	11	15,3%	14	18,4%	7	14,6%	6	13,0%	80	15,8%
Rozwój kompetencji społecznych	9	7,0%	15	11,0%	12	16,7%	9	11,8%	2	4,2%	2	4,3%	49	9,7%
Negatywna atmosfera	8	6,3%	11	8,1%	6	8,3%	7	9,2%	1	2,1%	1	2,2%	34	6,7%
Mało czasu do dyspozycji	6	4,7%	5	3,7%	5	6,9%	7	9,2%	0	0,0%	5	10,9%	28	5,5%
Trudniejsze wychowanie, wykształcenie, opieka	3	2,3%	3	2,2%	7	9,7%	7	9,2%	5	10,9%	2	4,3%	27	5,3%
Patologie/niski status społeczny	7	5,5%	9	6,6%	6	8,3%	4	5,3%	0	0,0%	1	2,2%	27	5,3%
Przekazywane wartości wychowawcze	5	3,9%	5	3,7%	4	5,6%	6	7,9%	3	6,3%	1	2,2%	24	4,7%
Pozytywne cechy osobowości dzieci	6	4,7%	6	4,4%	9	12,5%	2	2,6%	0	0,0%	1	2,2%	24	4,7%
Rodzice z powołaniem do rodzicielstwa	1	0,8%	2	1,5%	5	6,9%	8	10,5%	1	2,1%	3	6,5%	20	4,0%
Zamożna/stać na dzieci	6	4,7%	5	3,7%	2	2,8%	1	1,3%	0	0,0%	2	4,3%	16	3,2%
Religijna	2	1,6%	4	2,9%	1	1,4%	3	3,9%	2	4,2%	4	8,7%	16	3,2%
Świadome rodzicielstwo	2	1,6%	7	5,1%	1	1,4%	1	1,3%	1	2,1%	0	0,0%	12	2,4%
Brak negatywnych	0	0,0%	6	4,4%	1	1,4%	3	3,9%	1	2,1%	0	0,0%	11	2,2%
Tradycyjna	0	0,0%	6	4,4%	1	1,4%	2	2,6%	1	2,1%	0	0,0%	10	2,0%
Wiejska	2	1,6%	5	3,7%	0	0,0%	1	1,3%	0	0,0%	2	4,3%	10	2,0%
Mało popularna/nie nowoczesna	3	2,3%	3	2,2%	1	1,4%	0	0,0%	1	2,1%	2	4,3%	10	2,0%

* a – stanowi oznaczenie dla par wyników, w których stwierdzono różnicę $p < 0,05$.

Najczęściej występującym skojarzeniem z rodziną wielodzietną jest natomiast kojarzenie jej z „pozytywną atmosferą domu rodzinnego”, który jest wypełniony radością, troską, ciepłem rodzinnym, szczęściem, wesołą atmosferą i gwarem, wielością wydarzeń i serdecznymi rozmowami. W przypadku 23,5% ogółu respondentów to skojarzenie występowało jako pierwsze. Na przestrzeni czasu również ta kategoria ulega stopniowemu zmniejszeniu zarówno w młodszym (25,8% vs 18,4%), jak i średnim pokoleniu (33,3% vs 21,1%, $p < 0,05$). Zwiększenie częstotliwości skojarzeń pozytywnej atmosfery w rodzinie zaobserwowano jedynie w pokoleniu najstarszym (14,6% vs 30,04%, $p < 0,05$). W młodszym i średnim pokoleniu wystąpiły również negatywne skojarzenia związane z atmosferą panującą w rodzinach wielodzietnych, jako wypełnioną ciągłym hałasem, krzykiem, kłótniami, bałaganem oraz brakiem spokoju i intymności.

Na trzecim miejscu pod względem częstotliwości występowania (15,8%) jest kategoria rodziny „mało zamożnej”, borykającej się z wieloma trudnościami finansowymi, z koniecznością ciągłego oszczędzania oraz licznych wyrzeczeń, stałym brakiem bezpieczeństwa i stabilności finansowej. Rodziny wielodzietne często są utrzymywane jedynie przez ojca rodziny, co nie tylko zmniejsza dochód rodziny, ale również może generować obawy związane z utratą jedyne go źródła dochodu. Należy stwierdzić, że mimo licznych programów wspierających finansowo rodziny wielodzietne, w niniejszych badaniach fakt ten nie znalazł odzwierciedlenia. Dodatkowo 3,2% ogółu respondentów wskazuje na konieczność posiadania znacznych zasobów materialnych, aby móc założyć rodzinę wielodzietną. Szczególnie młode pokolenie (ok. 4%) kojarzy rodzinę wielodzietną z dużym domem wielorodzinnym, dużym samochodem „vanem”, dużą ilością ubrań i dużymi garnkami z jedzeniem, co dookreśla ich wysoki status materialny.

Kolejne skojarzenie, które wystąpiło u ok. 10% ogółu grupy, to możliwości „nabycia kompetencji społecznych” przez dzieci z rodzin wielodzietnych. Do tej kategorii zaliczono skojarzenia związane z wzajemną pomocą, wspólną zabawą, dobrą współpracą, dzieleniem się z innymi, pomaganiem, uczeniem się kompromisu, uczeniem się ról społecznych oraz ogólnie lepszą socjalizacją w społeczeństwie poza grupą rodzinną. Badani we wszystkich grupach wiekowych podkreślali funkcjonowanie rodziny wielodzietnej w tym obszarze jako jej zdecydowany atut względem dzieci jedynaków. Dodatkowo podkreślano „pozytywne cechy osobowości”, które są samoistnie kształtowane w dziecku poprzez liczne relacje z osobami w różnym wieku (4,7% ogółu, 12,5% – średnie pokolenie, 2013) oraz „łatwość wdrażania wartości wychowawczych” w życiu codziennym (4,7% ogółu, 7,9% – średnie pokolenie, 2021). Respondenci wskazywali na możliwość doświadczania wartości: wzajemnej troski, miłości, solidarności, dzielenia się, wartości społecznych i religijnych poprzez systematyczne przygotowanie się kolejnych dzieci do przyjmowania sakramentów świętych i uczestniczenia w tym procesie całej rodziny. Kolejną kategorią specyficzną dla skojarzeń osób w średnim pokoleniu są „pozytywne

predyspozycje rodziców” do wychowywania dzieci (6,9% vs 10,5%), dla młodego pokolenia – „świadomy wybór” rodziny wielodzietnej (1,6% vs 5,1%), natomiast dla starszego pokolenia – skojarzenia wielodzietności z religijnością rodziców i chęcią życia w zgodzie z własną religią i sumieniem, otwierając się na potomstwo, którym ich Bóg obdarza (4,2% vs 8,7%).

Wśród negatywnych kategorii skojarzeń respondentów z rodziną wielodzietną należy wskazać wielość obowiązków i „trudności wychowawcze, opiekuńcze” związane z dużą liczbą dzieci i koniecznością zaspokajania ich różnorodnych potrzeb. Skojarzenia te są specyficzne dla średniego i starszego pokolenia respondentów (ok. 10%), natomiast młode pokolenie podało tego typu skojarzenie rzadziej (2,2%), częściej dostrzegając zalety „dużych garnków” niż trudności związane z przygotowaniem dużych obiadów. Druga negatywna kategoria skojarzeń z rodziną wielodzietną to „patologia i dysfunkcyjność”, która częściej występuje wśród osób z młodego pokolenia (5,5% vs 6,6%) i średniego pokolenia (8,3% vs 5,3%). Osoby te kojarzyły rodzinę wielodzietną z pijaństwem, zaniedbaniem, wykorzystywaniem starszych dzieci, np. do opieki nad młodszym rodzeństwem. Rodzina taka w mniemaniu badanych ma niski status społeczny i wymaga nadzoru lub wsparcia opieki społecznej lub kuratora. Rodziny te są samowystarczalne pod względem relacji społecznych, a dzieci są nadmiernie obciążone obowiązkami, co sprawia, że są wyizolowane przez rodziców z grona rówieśników i często pozostają zamknięte we własnym gronie. Wśród starszego pokolenia badanych takie skojarzenia prawie nie występują (0,0% vs 2,2%). Osoby te częściej łączą problemy w rodzinie z predyspozycjami rodziców, ich zamożnością oraz postawami wychowawczymi niż dietnością w rodzinie. Wśród wypowiedzi starszych respondentów pojawiały się stwierdzenia typu: „więcej dzieci – więcej możliwości na wychowanie Wielkich i Ważnych dla narodu ludzi”, „większe szanse, że ktoś wyjdzie na ludzi...”.

Ostatnią grupę kategorii stanowią skojarzenia występujące rzadko i specyficzne dla młodego pokolenia, takie jak: „brak negatywnych skojarzeń” (0,0% vs 4,4%). Młodzież wskazywała na bezpośrednie znajomości z dziećmi z rodzin wielodzietnych, podkreślając ich pozytywne cechy osobowości oraz wysokie ambicje i osiągnięcia szkolne. Skojarzenie rodziny wielodzietnej z „rodziną tradycyjną i nienowoczesną” występuje wśród respondentów młodego pokolenia (2,3% vs 6,6%) oraz pokolenia najstarszego (4,2% vs 4,3%), dodatkowo z rodziną „wiejską” – w wypowiedziach młodzieży (1,6% vs 3,75) oraz osób najstarszych (0,0% vs 4,3%). Rodzina wielodzietna również rzadko była postrzegana przez wszystkie grupy wiekowe badanych jako rodzina, w której rodzice muszą poświęcić swój rozwój i karierę zawodową dla dobra dzieci, czy jako rodzina z nadmiernym obciążeniem obowiązkami domowymi dla kobiety oraz nie korzystająca z antykoncepcji z powodu braku wiedzy. Równie sporadycznie pojawiały się skojarzenia związane z ekologią, przeludnieniem i koniecznością regulacji populacji przez zmniejszenie liczby dzieci w rodzinach.

5. Wnioski i wskazania dla duszpasterstwa rodzin

W teologii praktycznej, gdzie wykorzystuje się wyniki badań nauk społecznych oraz prowadzonych na samym jej gruncie badań empirycznych, obowiązuje zasada teologicznej interpretacji tychże wyników²¹. Odnosi się to zarówno do analizy pierwotnej, jak i wtórnej uzyskanych wcześniej rezultatów badań empirycznych. Dzięki konsekwentnemu stosowaniu tej zasady wyniki te można traktować jako „znak czasu”, odezwanie się Boga do Kościoła, domagające się adekwatnej odpowiedzi pastoralnej²². Na obecnym etapie niniejszego opracowania zastosowana zostanie zasada teologicznej interpretacji w odniesieniu do przedstawionych powyżej wyników badań porównawczych, dotyczących postrzegania dzietności oraz wpływających z nich wniosków.

- 1) Dokonana analiza wyników badań wskazuje na zmiany zarówno w definiowaniu rodziny pod względem jej wielkości, jak i postrzeganiu wizerunku rodzin z różną liczbą dzieci przez uczestników badania. Przede wszystkim zauważa się zmianę w definiowaniu rodziny małodziejnej przez młodszą grupę wiekową – obecnie częściej niż wcześniej jest to rodzina 2+2 (rodzice i dwójka dzieci). Z kolei określenia rodziny wielodzietnej przez badanych z młodszej i najstarszej grupy wiekowej częściej wskazują na rozumienie rodziny dużej jako rodziny z czwórką dzieci, co jednocześnie zdejmuje z rodzin z trójką dzieci ciężar negatywnych stereotypów społecznych dotyczących wielodzietności. Wyniki te świadczą o wzrastającym pozytywnym postrzeganiu posiadania przynajmniej dwójki dzieci jako pewnego minimalnego standardu. Ponieważ większość respondentów w obydwu porównywanych badaniach deklarowała się jako wierzący lub głęboko wierzący (katolicy), nie należy wykluczać, że umacnianie pozytywnego stosunku do dzietności może być efektem nie tylko prorodzinnych działań rządowych i kampanii społecznych, ale także owocem oddziaływań duszpasterskich Kościoła, zwłaszcza wobec młodzieży i narzeczonych²³.
- 2) Jednocześnie występowanie statystycznie istotnej różnicy dotyczącej częstszego obecnie określania przez osoby wierzące rodziny z jednym dzieckiem jako małodziejnej może nawiązywać do obecnej w przepowiadaniu kościelnym negatywnej narracji dotyczącej niskiej dzietności rodzin. Z tego względu warto w przepowiadaniu pozytywnie ukazywać otwartość na przekazywanie życia u małżonków wychowujących jedno lub dwoje dzieci oraz częściej doceniać walory odpowiedzialnego rodzicielstwa. Zamiast utyskiwać na małą dzietność, należałoby raczej zachęcać wiernych (narzeczonych, małżonków) do rozeznawania Bożej pedagogii miłości w ich życiu. Rozeznawanie duchowe, do którego usilnie zachęca papież

²¹ Kamiński, „Normatywny i praktyczny wymiar”, 328–330; por. Szymczak, „Interdisciplinarity”, 504.

²² Kamiński, „Duszpasterstwo rodzin”, 30; Przygoda, „Paradygmaty metodologiczne”, 32–33.

²³ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin*, nr 22–31.

Franciszek, prowadzone w świetle Bożej łaski oraz rozumu i roztropności²⁴, służy temu, aby „rozpoznać, w jaki sposób możemy lepiej wypełnić tę misję, która została nam powierzona w Chrzcie świętym. [...] Nie jest zarozumiałą samoanalizą, egoistyczną introspekcją, ale prawdziwym wyjściem ku tajemnicy Boga, który pomaga nam żyć misją, do jakiej nas powołał dla dobra braci”²⁵. Z chrześcijańskim rozeznawaniem duchowym bez wątpienia harmonizują wskazania papieża Pawła VI i jego następców dotyczące odpowiedzialnego rodzicielstwa, z jednej strony podkreślające hojność i wielkoduszność wobec Boga w przyjmowaniu daru życia, a z drugiej – uwzględnianie realnych warunków zdrowotnych, ekonomicznych, psychologicznych i społecznych²⁶. W narracji dotyczącej dietności trzeba obiektywnie podkreślać, że „prawe sumienie małżonków, jeśli byli dotąd bardzo hojni w przekazywaniu życia, może prowadzić do decyzji o ograniczeniu liczby dzieci z wystarczająco poważnych powodów”²⁷.

- 3) Badania dowodzą, że zmienia się postrzeżenie rodzin w kierunku doceniania znaczenia relacji emocjonalnych oraz dostrzegania ich braku. Rodziny małodziejne najczęściej są kojarzone z mniejszą siecią kontaktów w rodzinie z racji mniejszej liczby tworzących ją osób. Młodzi respondenci coraz rzadziej dostrzegają walory psychiczne i organizacyjne rodziny małodziejnej, a jednocześnie wyraźnie coraz częściej uważają ją za pożądaną: bardziej akceptowaną społecznie, odpowiadającą nowoczesnemu modelowi rodziny, bezproblemową, samowystarczającą, nieobciążającą państwa i pozbawioną patologii. Ponadto badani z młodziej grupy wiekowej częściej niż wcześniej opisują rodzinę małodziejną jako wynik świadomego (wiedza o antykoncepcji), odpowiedzialnego planowania rodziny. Przytoczone wyniki mogą potwierdzać diagnozę synodalną, wskazującą, iż źle ukierunkowana personalizacja może tworzyć postawy stałej nieufności, ucieczki od zobowiązań oraz zamknięcia się w wygodzie i arogancji. Wówczas gdy wolność wyboru nie ma szlachetnych celów i dyscypliny osobistej, może przeradzać się w niemożność wielkodusznego oddania siebie²⁸. Bez wątpienia kształtowanie przekonań młodziej pokolenia stanowi najważniejszą arenę duszpasterstwa rodzin, na której ścierają się różne poglądy i osobiste postawy, znacząco oddziałując zmiany antropologiczno-kulturowe, a jednocześnie ważną rolę ma do odegrania Kościół ze swoim przesłaniem „Ewangelii rodziny”, będącej odpowiedzią na najgłębsze pragnienia człowieka²⁹.
- 4) Zmiana postrzegania dietności uwidacznia się ponadto w pojawieniu się nowej kategorii w skojarzeniach przedstawicieli średniego pokolenia (zdrowotne

²⁴ Franciszek, *Gaudete et exultate*, nr 170.

²⁵ Franciszek, *Gaudete et exultate*, nr 174–175.

²⁶ Por. Paweł VI, *Humanae vitae*, nr 10.

²⁷ Franciszek, *Amoris laetitia*, nr 42.

²⁸ Por. Franciszek, *Amoris laetitia*, nr 33.

²⁹ Franciszek, *Amoris laetitia*, nr 201.

możliwości poczęcia dziecka), którzy dostrzegają zależność mniejszej liczby dzieci w rodzinie od trudności związanych z poczęciem i utrzymaniem ciąży przez młode kobiety³⁰. Nasilający się problem niepłodności wśród małżonków obliguje duszpasterstwo rodzin do wzmożonego przygotowania narzeczonych do zmierzenia się z tym problemem oraz do konstruktywnego i adekwatnego wspierania małżonków w radzeniu sobie z nim³¹.

- 5) Wizerunek rodziny wielodzietnej jest w społecznym odbiorze bardziej zróżnicowany. Respondenci najczęściej wskazywali na pozytywną atmosferę domu rodzinnego, jednak w ostatnich latach skojarzenie to występuje wyraźnie rzadziej u młodszych respondentów. Dostrzegali oni także walor nabycia przez dzieci kompetencji społecznych, pozytywnych cech osobowości oraz doświadczania wartości wskutek wychowywania się z licznym rodzeństwem. Rzadziej wskazywano na wielość relacji rodzinnych, atmosferę chaosu w rodzinie i mniejszą zamożność (głównie młodsza i średnia grupa wiekowa). Uzyskane wyniki mogą ujawniać pewien wzrost pozytywnej recepcji i dostrzeganie niektórych walorów rodziny wielodzietnej przy zmniejszającym się akcentowaniu niektórych jej rzekomych deficytów. Może to sygnalizować wzrastającą w pewnych obszarach harmonię postaw badanych z nauczaniem Kościoła katolickiego, ukazującego rodzinę jako „sanktuarium życia”³².

Dostrzeganie przez respondentów pewnych walorów wielodzietności stwarza katolickiemu duszpasterstwu rodzin możliwość skuteczniejszego docierania zwłaszcza do młodzieży, narzeczonych i młodych małżonków, z przesłaniem dotyczącym otwartości na przyjęcie nowego życia i hojności wobec płodnej miłości Boga – jego Dawcy – którego małżonkowie i rodzice mają być współpracownikami³³. Warto kształtować przekonanie zawarte w adhortacji *Amoris laetitia* papieża Franciszka, iż także wtedy, gdy dziecko przychodzi na świat w niechcianych okolicznościach, „rodzice lub inni członkowie rodziny, powinni uczynić wszystko, co w ich mocy, aby je przyjąć jako dar Boga i podjąć odpowiedzialność, aby je przyjąć z otwartością i miłością”³⁴.

³⁰ Por. Franciszek, *Amoris laetitia*, nr 180; Goleń, „Marital Satisfaction”, 237.

³¹ Por. Goleń – Kobak, „Pastoral Care”, 403–408; Kobak, *Stosunek małżonków do rodzicielstwa*, 183–184.

³² Por. Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, nr 88, 92–94; Kongregacja Nauki Wiary, *Donum vitae*, nr 5.

³³ Por. Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*, nr 50; Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, nr 28; Kongregacja Nauki Wiary, *Donum vitae*, II. 4b).

³⁴ Franciszek, *Amoris laetitia*, nr 166.

Bibliografia

- Balcerzak-Paradowska, B. (red.), *Rodziny wielodzietne w Polsce. Teraźniejszość i przyszłość* (Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych 1997).
- Balcerzak-Paradowska, B., „Uwarunkowania dzietności w Polsce”, *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski* (red. J. Hrynkiewicz – A. Potrykowska; Warszawa: Rządowa Rada Ludnościowa 2016) 77–91.
- Bieńko, M., „Rodziny wielodzietne w badaniach socjologicznych”, *Rodziny wielodzietne – aktualny stan badań i najważniejsze wyzwania. Perspektywa polska i niemiecka. Raport 2021* (Warszawa: Związek Dużych Rodzin „Trzy Plus” 2021) 8–31, <https://www.3plus.pl/pl/aktualnosci/1290,Rodziny-wielodzietne-aktualny-stan-badan-i-najwazniejsze-wyzwania> (dostęp 12.01.2022).
- Bochniarz, A., *Postawy rodzicielskie a funkcjonowanie społeczne jedynaków* (Lublin: Wydawnictwo UMCS 2010).
- Bonislawska, E.A., *Wielodzietność we współczesnych rodzinach polskich* (Poznań – Opole: Wydawnictwo Naukowe Scriptorium 2010).
- Budzyński, Ł., „Postrzeganie rodziny wielodzietnej przez studentów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Gorzowie Wielkopolskim”, *Społeczeństwo i Rodzina* 3(36) (2013) 129–143.
- Bukojemska, J., „Matki wielodzietne w ponowoczesnym świecie – poczucie spełnienia czy braku perspektyw?”, *Wielość spojrzeń na małżeństwo i rodzinę* (red. A. Kwak – M. Bieńko; Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2012) 225–259.
- Cierniak-Piotrowska, M. – Dąbrowska, A. – Stelmach, K., *Ludność. Stani i struktura w przekroju terytorialnym w 2020 r.* (Warszawa: GUS 2021) <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stan-i-struktura-ludnosc-i-raz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-stan-w-dniu-31-12-2020,6,29.html> (dostęp 12.01.2022).
- Cierniak-Piotrowska, M. et al., *Sytuacja demograficzna Polski do 2018 roku. Tworzenie i rozpad rodzin* (Warszawa: GUS 2019) <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/sytuacja-demograficzna-polski-do-2018-roku-tworzenie-i-rozpad-rodzin,33,2.html> (dostęp 12.01.2022).
- Cierniak-Piotrowska, M. et al., *Sytuacja demograficzna Polski do 2020 r. Zgony i umieralność* (Warszawa: GUS 2021) <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/sytuacja-demograficzna-polski-do-2020-roku-zgony-i-umieralnosc,40,1.html> (dostęp 12.01.2022).
- Forma, P., *Rodzina wielodzietna jako środowisko wychowawczo-educacyjne. Diagnoza i możliwości wsparcia* (Kielce: Impuls 2011).
- Forma, P., *Socjalizacja dziecka z rodziny wielodzietnej. Studium teoretyczno-empiryczne* (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego 2012).
- Forma, P., *Wokół problematyki rodzicielstwa wielodzietnego. Wielowymiarowość ujęć pedagogicznych* (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego 2020).
- Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia* (2016).
- Franciszek, *Adhortacja Gaudete et exultate* (2018).
- Goleń, J., „Marital Satisfaction and a Sense of Life’s Meaning Among Couples Struggling with Infertility. A Theological-Pastoral Take,” *Verbum Vitae* 38/2 (2020) 237–252. DOI: <https://doi.org/10.31743/vv.10290>.

- Goleń, J. – Kobak, J., „Pastoral Care for Families Suffering from Infertility”, *Catholic Family Ministry. The Scientific Reflection and the Practical Ministry of the Church* (red. J. Goleń – R. Kamiński – G. Pyżlak; Lublin: Wydawnictwo KUL 2018) 397–408.
- Gorbaniuk, J., „Cultural Globalization and Its Consequences on Marital – Family Life”, *The Situation of the Family in Contemporary Society – Experiences of Middle-Eastern Europe* (red. J. Gorbaniuk; Lublin: Wydawnictwo KUL 2007) 7–14.
- Gorbaniuk, J. (red.), *The Situation of the Family in Contemporary Society – Experiences of Middle-Eastern Europe* (Lublin: Wydawnictwo KUL 2007).
- Graniewska, D., „Rodziny wielodzietne w Polsce. Sytuacja społeczno-demograficzna”, *Problemy Rodziny* 19/1 (1980) 34–43.
- Griese, H.M., *Socjologiczne teorie młodzieży* (Kraków: Impuls 1996).
- Hrynkiewicz, J., „Polityka społeczna wobec rodzin wielodzietnych”, *Sytuacja rodzin wielodzietnych w Polsce a polityka rodzinna. Opinie i Ekspertyzy* (red. J. Krynicka – J. Rudzka; Warszawa: Biuro Informacji i Dokumentacji Kancelarii Senatu 2006) 1–6, <http://ww2.senat.pl/k6/agenda/seminar/a/060718.pdf> (dostęp 12.01.2022).
- Jan Paweł II, *Adhortacja Familiaris consortio* (1981).
- Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae* (1995).
- Kamiński, R., „Normatywny i praktyczny wymiar refleksji teologicznopastoralnej”, *Roczniki Pastoralno-Katechetyczne* 3(58) (2001) 321–332.
- Kamiński, R., „Duszpasterstwo rodzin jako refleksja naukowa”, *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* (red. R. Kamiński – G. Pyżlak – J. Goleń; Lublin: Bonus Liber 2013) 23–44.
- Karmolińska-Jagodzik, E., *Dialogi międzygeneracyjne. Komunikacja młodzieży z rodzicami* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2019).
- Karteczka, K., „Funkcjonowanie społeczne jedynaków w grupie rówieśniczej”, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 1/7 (2011) 39–43.
- Kawula, S., „Problemy rodzin wielodzietnych”, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 10 (1980) 292–300.
- Każmierczak-Kałużna, I., „Wielodzietność po polsku – między nadzieją a poczuciem niemocy”, *Przemiany społeczne w Polsce i ich konsekwencje. Perspektywa socjologiczna* (red. J. Grotowska-Leder – E. Rokicka; Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2015) 67–93. DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/7969-481-5.05>.
- Każmierczak-Kałużna, I., „W orbicie «500+». Funkcjonowanie ubogich rodzin wielodzietnych w warunkach zmiany polityki rodzinnej w Polsce”, *Kultura i Społeczeństwo* 63/4 (2019) 125–149. DOI: <https://doi.org/10.35757/KiS.2019.63.4.7>.
- Kobak, J., *Stosunek małżonków do rodzicielstwa. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań w diecezji rzeszowskiej* (Dysertacja doktorska; KUL; Lublin 2021).
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin* (2003).
- Konferencja Episkopatu Polski, *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie* (2009).
- Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja Donum vitae* (1987).
- Kotlarska-Michalska, A., „Więź w rodzinach wielodzietnych”, *Roczniki Socjologii Rodziny* 14 (2002) 57–70.
- Kowal, J., „Środowisko rodzinne a wyniki w nauce uczniów jedynaków szkół podstawowych województwa śląskiego”, *Nauczyciel i Szkoła* 1–2(26–27) (2005) 90–103.

- Kożuchowska, M., „Dzieci jedyne oraz z rodzin wielodzietnych”, *Remedium* 1 (2015) 10–12.
- Litwińska, K., „Jedynaczki i jedynacy w świetle badań psychologicznych”, *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego* (red. T. Rostowska – A. Jarmołowska; Warszawa: Difin 2010) 168–181.
- Mariański, J., *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży maturalnej – stabilność i zmiana* (Toruń: Marszałek 2012).
- Mikułowski-Pomorski, J., „Pokolenie jako pojęcie socjologiczne”, *Studia Socjologiczne* 3–4(30–32) (1968) 267–281.
- Nowak, L., „Statystyczny obraz sytuacji ekonomicznej rodzin wielodzietnych”, *Sytuacja rodzin wielodzietnych w Polsce a polityka rodzinna. Opinie i Ekspertyzy* (red. J. Krynicka – J. Rudzka) (Warszawa: Biuro Informacji i Dokumentacji Kancelarii Senatu 2006) 1–6, <http://ww2.senat.pl/k6/agenda/seminar/a/060718.pdf> (dostęp 12.01.2022).
- Ossowska, M., „Koncepcja pokolenia”, *Studia Socjologiczne* 2(9) (1963) 47–51.
- Papieska Rada ds. Rodziny, *Rodzina a ludzka prokreacja* (2006).
- Paweł VI, Encyklika *Humanae vitae* (1968).
- Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2013 roku* (Warszawa: GUS, Departament Badań Demograficznych i Rynku Pracy 2021) <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/podstawowe-informacje-o-rozwoju-demograficznym-polski-do-2013-roku,12,4.html> (dostęp 12.01.2022).
- Połomski, P., „Problematyka jedynactwa w świetle badań empirycznych”, *Małżeństwo i Rodzina* 4 (2002) 16–21.
- Połomski, P., „Jedynactwo w perspektywie XXI wieku”, *Rodzinne, edukacyjne i psychologiczne wyznaczniki rozwoju* (red. M. Bogdanowicz – M. Lipowska; Kraków: Impuls 2008) 97–113.
- Preferowane i realizowane modele życia rodzinnego* (Komunikat z Badań CBOS 46; Warszawa: CBOS 2019).
- Przygoda, W., „Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej”, *Teologia Praktyczna* 10 (2009) 31–43.
- Rodziny wielodzietne – aktualny stan badań i najważniejsze wyzwania. Perspektywa polska i niemiecka. Raport 2021* (Warszawa: Związek Dużych Rodzin „Trzy Plus” 2021) <https://www.3plus.pl/pl/aktualnosci/1290,Rodziny-wielodzietne-aktualny-stan-badan-i-najwazniejsze-wyzwania> (dostęp 12.01.2022).
- Rogulska, B., *Sytuacja polskich rodzin – oceny i postulaty* (Komunikat z Badań CBOS 53; Warszawa: CBOS 2000).
- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (1965).
- Sztopka, P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa* (Kraków: Znak 2002).
- Szymczak, W., “Interdisciplinarity in Pastoral Theology. An Example of Socio-Theological Research”, *Verbum Vitae* 38/2 (2020) 503–527.
- Szyska, M., „Rodzina mało- czy wielodzietna? O przemianach modelu rodziny w Polsce”, *Rodzina polska. Wybrane aspekty funkcjonowania* (red. M. Szyska; Lublin: Instytut Sądecko-Lubelski 2013) 13–29.
- Szyska, M., „Wielodzietność w Polsce – społeczne postrzeganie i pomoc państwa”, *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy* (red. I. Taranowicz – S. Grotowska; Wrocław: Arboretum 2015) 177–192.

Śledzianowski, J., *Rodzina w diecezji kieleckiej – studium socjologiczno-pastoralne* (Kielce: Kuria Diecezjalna w Kielcach 1988).

Świadczenia na rzecz rodziny w 2019 r. (Warszawa: GUS 2020) <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/rodzina/swiadczenia-na-rzecz-rodziny-w-2019-roku,4,3.html> (dostęp 12.01.2022).

Świątek, K., „Społeczny odbiór wielodzietności w opiniach matek posiadających liczne potomstwo”, *Wielość spojrzeń na małżeństwo i rodzinę* (red. A. Kwak – M. Bieńko; Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2012) 199–224.

Wielodzietni w Polsce. Raport (Ipsos Polska, Związek Dużych Rodzin „Trzy Plus” 2016) <https://www.3plus.pl/assets/file/1741,raport%20wielodzietni%202016.pdf> (dostęp 12.01.2022).